

Adam Zelga

Ujawnienie dowodów przez sąd I instancji przy ponownym rozpoznaniu sprawy (art. 391 §2 k.p.k.)

Palestra 14/5(149), 71-76

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

*

Reasumując należy stwierdzić, że walory prawidłowo zebranych danych osobopoznawczych mają niemałe znaczenie dla prawidłowego wymiaru sprawiedliwości. Opierając się na danych zawartych w wywiadzie środowiskowym, sąd powinien udzielić w motywach wyroku odpowiedzi na pytanie, kim jest człowiek, którego przestępcza działalność zaprowadziła na ławę oskarżonych. Zobowiązuje to organa wymiaru sprawiedliwości do podniesienia znaczenia i wartości dowodowej wywiadów środowiskowych dotyczących osobowości sprawcy. Należałoby przy tym rozważyć uregulowanie tej kwestii przez:

- 1) ujednoczenie formy wywiadu środowiskowego;
- 2) ewentualne powierzenie czynności sporządzania wywiadów środowiskowych kuratorom sądowym z obowiązkiem odbierania podpisów od informatorów;
- 3) ujednoczenie formy i jakości wywiadów (środowiskowych) udzielanych przez zakłady pracy.

ADAM ZELGA

Ujawnienie dowodów przez sąd I instancji przy ponownym rozpoznaniu sprawy (art. 391 § 2 k.p.k.)

I. Kodeks postępowania karnego z 1969 r. wprowadza w postępowaniu przed sądem I instancji, toczącym się po uchyleniu wyroku i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania przez sąd rewizyjny, dość istotną zmianę, która może mieć duże znaczenie w praktyce. Chodzi mianowicie o przepis art. 391 § 2 k.p.k., upoważniający sąd I instancji, orzekający w razie przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, do poprzestania na ujawnieniu dowodów, które nie miały wpływu na uchylenie wyroku¹. Dotychczas bowiem sąd w takim wypadku musiał postępowanie w zakresie dowodów przeprowadzić na nowo bez względu na to, czy i jakie dowody miały wpływ na uchylenie wyroku.

Przepisu takiego nie zawierał projekt kodeksu postępowania karnego w wersji przyjętej w dniu 23.IX.1968 r. przez Radę Ministrów² i w związku z tym brak w literaturze dotyczącej tegoż projektu k.p.k. publikacji na temat omawianego zagadnienia.

¹ Art. 391 § 2 k.p.k. brzmi: „W wypadku przekazania sprawy do ponownego rozpoznania sąd orzekający w pierwszej instancji, przeprowadzając postępowanie w zakresie dowodów, które nie miały wpływu na uchylenie wyroku, może poprzestać na ich ujawnieniu.”

² Projekt kodeksu postępowania karnego oraz przepisów wprowadzających kodeks postępowania karnego, Wyd. Prawn., Warszawa 1968, str. 93 i 153.

Uprawnienie to stanowi niewątpliwie pewne odstępstwo od zasady bezpośredniości procesu karnego. Niewątpliwie, zeznanie świadka utrwalone w protokole jego przesłuchania jest też dowodem, jednakże możliwość oparcia się na „materiale papierowym”, wielokrotnie krytykowana w literaturze, z reguły daje mniejszą różliwość poznania prawdy lub wyrobienia sobie przekonania o wartości dowodu³. Dlatego też celowe wydaje się podjęcie próby wykładni tego przepisu.

Postępowanie określone w art. 391 § 2 k.p.k. można — jak sądzę — nazwać postępowaniem skróconym w zakresie dowodów. Nazwy tej zatem będę używał nadal w niniejszych rozważaniach.

Kodeks postępowania karnego przewiduje uchylenie wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania przy istnieniu następujących przesłanek zachodzących łącznie:

- 1) stwierdzenia któregokolwiek z uchybień określonych w art. 388 (tzw. bezwzględne przyczyny rewizyjne), w art. 387 (tzw. względne przyczyny rewizyjne), w art. 384 lub 389;
- 2) stwierdzenia, że zebrane dowody nie pozwalają na odmienne orzeczenie co do istoty w instancji rewizyjnej (art. 386 § 2 zd. ost.).

Jeżeli więc sąd rewizyjny uchyli wyrok i sprawę przekazuje do ponownego rozpoznania, to należy przyjąć, że zebrane dowody nie pozwalają na odmienne orzeczenie co do istoty sprawy (art. 386 § 2 zd. ost.). Ustalenie takie jednoznaczne jest ze stwierdzeniem:

- a) wadliwości w przeprowadzeniu dowodu lub
- b) niekompletności zebranych dowodów.

Ad a). Wadliwości w przeprowadzeniu dowodu mogą być różnego rodzaju. Najbardziej istotnym uchybieniem będzie uchybienie określone w art. 157 § 2, a więc odebranie wyjaśnień, zeznań lub oświadczeń w warunkach wyłączających możliwość swobodnej wypowiedzi. Jest rzeczą jasną, że taki dowód musi być powtórzony, choćby nawet nie był przyczyną uchylenia wyroku. Podobnie — naruszenie art. 173 § 2 (obowiązek uprzedzenia świadka o treści art. 165 oraz o treści art. 166 i 167, jeżeli ujawnią się okoliczności objęte tymi przepisami), które zawsze spowoduje konieczność powtórzenia w tym zakresie postępowania dowodowego, oraz obraza artykułów 179 § 1 i § 2, 181 § 1, 182—183 (przepisy dotyczące dowodu z opinii biegłych). Każde zatem uchybienie stanowiące przyczynę rewizyjną, choćby nawet nie stanowiło ono w sposób wyraźny przyczynę uchylenia wyroku (ale mogło nią być), pociąga za sobą konieczność powtórzenia postępowania dowodowego w takim zakresie, w jakim było ono wadliwe w zakresie dowodów.

Ad. b). Niekompletność zebranych dowodów wytknięta przez sąd odwoławczy powoduje konieczność podjęcia wstępnych decyzji przez sąd pierwszej instancji przy ponownym rozpoznaniu sprawy, opartych na przepisach art. 299 § 1 pkt 1—2 i 4 oraz art. 303. Umorzenie postępowania na podstawie art. 299 § 1 pkt 1 i 4 nie ma dla omawianego problemu znaczenia, ponieważ do dalszego postępowania w zakresie dowodów nie dochodzi. Natomiast może wchodzić w grę decyzja oparta na art. 299 § 1 pkt 2 (zwrot sprawy oskarżycielowi) lub na art. 303 (zarządzenie wezwania świadków oraz sprowadzenia na rozprawę główną innych dowodów z urzędu lub na wnioszek stron).

³ Por. S. Sliwiński: Problemy nowej kodyfikacji prawa karnego procesowego, „Nowe Prawo” nr 3/57, str. 7 oraz M. Cieślak: Merytoryczne pogorszenie sytuacji oskarżonego w sądzie odwoławczym, „Państwo i Prawo” nr 8—9/64, str. 283.

Co się tyczy zwrotu sprawy oskarżycielowi, to trzeba podkreślić, że zgodnie z art. 390 oskarżyciel publiczny, po uzupełnieniu postępowania przygotowawczego, bądź składa nowy akt oskarżenia, bądź podtrzymuje poprzedni, bądź też postępowanie umarza. W razie złożenia nowego aktu oskarżenia należy wyłączyć możliwość ujawnienia dowodów, gdyż akt oskarżenia może dotyczyć także innych osób oraz może powoływać częściowo innych świadków lub inne dowody rzeczowe. Jest to zatem inna sprawa niż poprzednio. Natomiast w razie podtrzymania przez oskarżyciela poprzedniego aktu oskarżenia należy dopuścić możliwość ujawnienia dowodów, albowiem podtrzymanie przez oskarżyciela aktu oskarżenia jest w istocie wyrazem takiego stanowiska oskarżyciela, że istniejących braków postępowania przygotowawczego nie da się usunąć i że sprawa powinna być rozstrzygnięta na podstawie dotychczasowego materiału dowodowego. Chodzi więc o tę samą sprawę.

W postępowaniu przygotowawczym do rozprawy głównej prezes sądu, po rozważeniu wniosków stron lub z urzędu, zarządza wezwanie świadków oraz sprowadzenie na rozprawę główną innych dowodów zgłoszonych przez strony (art. 303). Powstaje zatem pytanie, czy stanowisko stron jest bez znaczenia dla kwestii dopuszczalności albo potrzeby powtórzenia postępowania w zakresie dowodów bądź możliwości przeprowadzenia postępowania skróconego. Gramatyczna wykładnia art. 391 § 2 prowadziła do wniosku, że stanowisko stron jest w tej mierze bez znaczenia. Wydaje się, że należyście umotywowany wniosek oparty na art. 152 może się stać podstawą zmiany zarządzenia prezesa w tej sprawie (jeżeli wydał on już takie zarządzenie), oddalenie zaś takiego wniosku musi nastąpić w formie postanowienia sądu (art. 155 § 2). Na postanowienie takie nie przysługuje zażalenie (art. 409), ale może ono być przedmiotem zarzutu rewizyjnego (art. 397 § 3). Stanowisko stron może zatem mieć pewne znaczenie w omawianej sprawie, przy czym wyrażenie swego stanowiska przez strony jest tu pożądane. Wydaje się nawet, że na podstawie art. 302 § 1 należy wezwać oskarżonego do złożenia odpowiedniego wniosku. Praktyka taka mogłaby zapobiec dalszym, zbędnym zarzutom rewizyjnym.

II. Obecnie należy rozważyć określone wypadki uchylenia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania na podstawie wymienionych w ustawie przyczyn rewizyjnych z punktu widzenia wpływu, jaki ma określone uchybienie na dopuszczalność postępowania skróconego w zakresie dowodów przy ponownym rozpoznaniu sprawy.

A. Bez względu na przyczyny rewizyjne

1. Art. 388 pkt 1. W razie uchylenia wyroku na podstawie tej przyczyny rewizyjnej należy dodatkowo rozróżnić, czy chodzi o skład jednoosobowy, czy też o kolegialny. Jeśli chodzi o skład jednoosobowy, to trudno uznać jakiegokolwiek czynności procesowe osoby nieuprawnionej do orzekania za mające znaczenie. Również gdy chodzi o czynności osoby ulegającej wyłączeniu z mocy art. 30, to zawsze będą istniały podejrzenia co do nieprawidłowego przeprowadzenia postępowania w zakresie dowodów. W tych wypadkach więc należy możliwość postępowania skróconego całkowicie wyłączyć.

Jeżeli jednak uchylony wyrok wydano w składzie kolegialnym, to trudno tutaj — jak się zdaje — o ogólną regułę. Gdyby uchybienie powyższe dotyczyło wszystkich członków składu orzekającego (np. wyrok wydał sekretarz sądu wraz z ławnikami, których kadencja już upłynęła), to niewątpliwie powstałaby sytuacja taka jak w wypadku składu jednoosobowego. Należałoby także wyłączyć możliwość postępowania skróconego przy ponownym rozpoznaniu sprawy, gdyby uchylono wyrok ze

względu na istnienie tego uchybienia po stronie przewodniczącego, albowiem do niego należy kierownictwo rozprawą i czuwanie nad jej prawidłowym przebiegiem (art. 313 § 1). Natomiast gdyby uchybienie dotyczyło tylko członka składu kolegiального nie będącego przewodniczącym, to wówczas postępowanie skrócone przy ponownym rozpoznaniu sprawy wydaje się dopuszczalne.

2. Art. 388 pkt 2. Ponieważ uchybienie to nie może wpływać na postępowanie dowodowe, przeto postępowanie skrócone w zakresie dowodów przy ponownym rozpoznaniu sprawy jest dopuszczalne.

3. Art. 388 pkt 3. Postępowanie skrócone w zakresie dowodów należy uważać w tym wypadku za dopuszczalne, trudno bowiem przyjąć, żeby np. wymierzenie kary nagany w prawidłowym procesie miało uzasadniać powtórzenie dowodów. W zasadzie zresztą uchybienie takie powinno pociągać za sobą korekturę wyroku w postępowaniu rewizyjnym.

4. Art. 388 pkt 4. Problem dopuszczalności postępowania skróconego jest bezprzedmiotowy, albowiem w tym wypadku sąd odwoławczy po uchyleniu wyroku postępowanie umarza (art. 361 § 1, 286 § 1 i 407).

5. Art. 388 pkt 5. Podobnie jak przy uchybieniu określonym w art. 388 pkt 2 tego rodzaju uchybienie nie wyłącza postępowania skróconego w zakresie dowodów przy ponownym rozpoznaniu sprawy, ponieważ nie może to mieć żadnego wpływu na prawidłowość ich przeprowadzenia.

6. Art. 388 pkt 6. Udział obrońcy w postępowaniu karnym nie może być traktowany jedynie jako formalność czy zbędny ornament procesowy. Obrońca musi uczestniczyć w rozprawie głównej i mieć możliwość realizacji swych ustawowych obowiązków. Względy te uzasadniają pogląd, że uchylenie wyroku z powodu braku obrońcy w wypadkach określonych w art. 70 § 1 i 71 k.p.k. wyłącza możliwość postępowania skróconego w zakresie dowodów przy ponownym rozpoznaniu sprawy. Podobnie przedstawia się sprawa w wypadkach, o których mowa w art. 416 zd. ost., 483 i 580, albowiem dotyczą one udziału obrońcy w całym postępowaniu.

7. Art. 388 pkt 7. Nie ma żadnych uzasadnionych przesłanek, żeby w tym wypadku wyłączyć możliwość postępowania skróconego po uchyleniu wyroku z tej przyczyny rewizyjnej.

8. Art. 388 pkt 8. Praktycznie chodzi tu będzie o wyrok sądu powiatowego wydany w sprawie należącej do właściwości rzeczowej sądu wojewódzkiego. W sądzie wojewódzkim, jako sądzie pierwszej instancji, udział obrońcy w rozprawie głównej jest niezbędny. Jeżeli zatem oskarżony nie miał obrońcy przed sądem powiatowym, to nie ulega żadnej wątpliwości, że postępowanie skrócone przy ponownym rozpoznaniu sprawy nie jest dopuszczalne, albowiem sprowadziłoby to udział obrońcy tylko do formalności. Jeżeli jednak oskarżony korzystał z pomocy obrońcy w sądzie powiatowym, to postępowanie skrócone wydaje się dopuszczalne w każdym razie tylko wtedy, gdy w sądzie wojewódzkim nadal występuje ten sam obrońca. Ale gdy w sądzie wojewódzkim oskarżony korzysta z pomocy innego obrońcy, to wówczas należałoby wyłączyć możliwość postępowania skróconego, ponieważ także w tym wypadku udział tego obrońcy (który jest przecież obrońcą niezbędnym) byłby sprowadzony tylko do pewnej formalności.

9. Art. 388 pkt 9. Nie ma obecnie żadnej wątpliwości co do tego, że oskarżony musi uczestniczyć w całej rozprawie (z zastrzeżeniem wyjątków z art. 323 i 426). Wychodząc zatem z tego założenia, przyjąć należy, że zawsze należy powtórzyć

postępowanie w zakresie tych dowodów, przy przeprowadzaniu których oskarżony nie był przedtem obecny. Powyższy pogląd wynika z treści art. 332 § 3 (prawo oskarżonego do zadawania pytań osobom przesłuchiwanym oraz do składania wyjaśnień co do każdego dowodu), a także z art. 342 § 1 i 343 § 1 (prawo oskarżonego do uczestniczenia w czynnościach wymienionych w tych przepisach). Treść art. 388 pkt 9 wskazuje jeszcze na to, że ustawodawca utożsamia nieobecność oskarżonego na rozprawie — w wypadku obecności obowiązkowej — z pozbawieniem go możliwości obrony.

B. Względne przyczyny rewizyjne

1. Art. 387 pkt 1. Ta przyczyna rewizyjna z reguły nie powinna nigdy powodować uchylecia wyroku, a tylko jego zmianę przez instancję rewizyjną. Chodzi bowiem jedynie o poprawne prawnicze rozumowanie i o eliminację błędu w zakresie prawa materialnego. W tych zaś wyjątkowych wypadkach, w których może dojść do uchylecia wyroku, postępowanie skrócone jest dopuszczalne, ponieważ postępowanie w zakresie dowodów nie miało wpływu na uchylecie wyroku.

2. Art. 387 pkt 2. Wśród różnych zarzutów rewizyjnych tej kategorii mogą wchodzić w grę — dla omawianego przez nas problemu — w zasadzie tylko te uchybienia, które dotyczą postępowania w zakresie dowodów, niezależnie od tego, czy były one przyczyną uchylecia wyroku. Sąd rewizyjny bowiem na podstawie art. 385 może ograniczyć rozpoznanie środka odwoławczego tylko do poszczególnych uchybień podniesionych przez stronę lub podlegających uwzględnieniu z urzędu, jeżeli rozpoznanie w tym zakresie jest wystarczające do wydania orzeczenia. Może więc zajść wypadek, kiedy uchylono wyrok na podstawie innych przyczyn rewizyjnych, jakkolwiek postępowanie dowodowe także jest dotknięte jakąś wadą, która spowodowałaby samoistnie uchylecie wyroku. Przykładowo można tu wymienić uchylecie wyroku z powodu obrazy następujących przepisów k.p.k. (powoduje to zawsze konieczność powtórzenia postępowania w zakresie dowodów w tej części, której obraza dotyczy): art. 152—204 (Dział V. Dowody) art. 332 § 1 i 3, 333, 334 § 1 i 2 (dotyczące wyjaśnień oskarżonego), art. 65 § 1 i 2 (dotyczące sfery, w której oskarżony obowiązany jest poddać się określonym czynnościom), art. 10 § 2 w związku z art. 302 § 1 i 2 art. 316 (w związku z obowiązkiem pouczenia o terminach dowodowych), art. 76 i 77 § 1 i 2, art. 102 (w zakresie, w jakim przeprowadzono postępowanie dowodowe w czasie czynności procesowej), art. 129—141 (w zakresie, w jakim istnieją wątpliwości co do wiarygodności protokołu), art. 142 § 1 (albowiem uniemożliwienie przestudiowania akt i sporządzenia odpisów utrudnia realizację praw strony w postępowaniu jurysdykcyjnym), art. 306 (albowiem sprzeczne z prawem naruszenie zasady uszności lub jawności podważa zaufanie do prawidłowości postępowania w zakresie dowodów) art. 325 § 2—3, 337—338, 340—341, 342 § 2, 343 § 2 (w zakresie, w jakim postępowanie dowodowe było wadliwe). Należy sądzić, że sytuacja taka nastąpi niezależnie od tego, czy uchybienia powyższe były przyczyną uchylecia wyroku, czy też przyczyną tą były inne uchybienia. Sam fakt istnienia tych uchybień wyłącza możliwość postępowania skróconego przy ponownym rozpoznaniu sprawy.

3. Art. 387 pkt 3. Stwierdzenie uchybienia polegającego na błędzie w ustaleniach faktycznych nie powinno w zasadzie pociągać za sobą uchylecia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, ponieważ sąd odwoławczy uprawniony jest do odmiennego rozstrzygnięcia sprawy na podstawie własnej oceny dowodów. Stanowisko takie, jakkolwiek ostro krytykowane w literaturze, zostało jednak przy-

jęte przez kodeks postępowania karnego⁴. Uchylenie zatem wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania zakłada, że sąd odwoławczy przyjął, iż zebrane dowody nie pozwalają na merytoryczne rozstrzygnięcie w instancji odwoławczej. Dlatego też postępowanie w zakresie dowodów, które łączą się ściśle z nowo przeprowadzanymi dowodami, musi być powtórzone.

Błąd w ustaleniach faktycznych będzie dotyczył najczęściej przekroczenia zasady swobodnej oceny dowodów z naruszeniem ograniczenia tej zasady polegającej na obowiązku respektowania przez sąd wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego (str. 4 § 1). To uchybienie może mieć — i z reguły będzie miało — ścisły związek z postępowaniem w zakresie dowodów. W szczególności naruszenie wskazań wiedzy może pociągnąć za sobą konieczność prowadzenia w tym zakresie postępowania dowodowego przez zasięgnięcie opinii instytutu naukowego lub naukowo-badawczego albo instytucji bądź też przez powołanie jednego lub kilku biegłych (art. 176 § 1). Sytuacja ta będzie zatem wymagać pełnego powtórzenia dowodów przeprowadzonych przedtem w tym zakresie, jak również tych, które są z nimi ściśle związane, a w szczególności tych, które są lub mogą być substratem wydawanej opinii.

4. Art. 387 pkt 4. W wypadku zasadności zarzutu rewizyjnego nastąpi z reguły merytoryczna zmiana w postępowaniu odwoławczym. Uchylenie zaskarżonego orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania może nastąpić z tego powodu tylko wówczas, gdy zebrane dowody nie pozwalają na odmienne orzeczenie co do istoty (art. 386 § 2). Tak więc postępowanie skrócone przy ponownym rozpoznaniu sprawy będzie w takich wypadkach zawsze dopuszczalne.

III. W kwestii dopuszczalności postępowania skróconego w zakresie dowodów przy ponownym rozpoznaniu sprawy nader istotne znaczenie mają wskazania sądu odwoławczego wiążą one bowiem sąd pierwszej instancji (art. 391 § 3). Pewną komplikację wprowadza tu jednak przepis art. 365 w związku z art. 406 § 2. Upoważnia on mianowicie sąd odwoławczy do rozważenia tylko poszczególnych uchybień, jeżeli rozpoznanie w tym zakresie jest wystarczające do wydania orzeczenia, a rozpoznanie pozostałych uchybień byłoby przedwczesne lub bezprzedmiotowe dla dalszego postępowania, uzasadnienie zaś może się ograniczyć tylko do uchybień będących przyczyną uchylenia wyroku.

Wydaje się, że zawarte w środku odwoławczym zarzuty dotyczące przebiegu postępowania dowodowego powinny być zawsze rozważone przez sąd odwoławczy, albowiem rozważenie ich nigdy nie może być ani przedwczesne, ani bezprzedmiotowe dla dalszego postępowania. Przeciwnie, rozważenie tych zarzutów poza doniosłą funkcją dydaktyczną pozwoli na prawidłowe przeprowadzenie postępowania w zakresie dowodów przy ponownym rozpoznaniu sprawy oraz na uniknięcie dalszych, zbędnych zarzutów rewizyjnych. W tym celu należy postulować, żeby strony bądź na żądanie prezesa sądu (art. 302 § 1), bądź też z własnej inicjatywy wypowiedziały się w stadium przygotowania do rozprawy głównej co do zakresu postępowania dowodowego, które należy przeprowadzić przy ponownym rozpoznaniu sprawy w formie postępowania powtórnego lub w formie postępowania skróconego.

⁴ Por. K. Mioduski: Model postępowania rewizyjnego w polskim procesie karnym, „Państwo i Prawo” nr 8—9/68, str. 301 oraz A. Kaftal: Środki odwoławcze w projekcie k.p.k., „Palestra” nr 2/69, str. 17.